

УДК 330.35.01

Шейко Ю.О.
аспірант,

Луцький національний технічний університет

ФОРМУВАННЯ «ПОЛЮСІВ РОСТУ» ЯК МЕХАНІЗМ СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В РЕГІОНІ

Статтю присвячено обґрунтуванню існуючих диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів і пошуку шляхів їх подолання. Визначено, що механізми зменшення регіональних диспропорцій і підвищення підприємницької активності повинні зосереджуватись на пошуку шляхів випереджаючого саморозвитку периферійних територій, одним з яких може стати формування «полюсів росту». Визначено сутність поняття «полюс росту», охарактеризовано етапи його формування, а також зв'язки між «полюсами росту» та оточуючими їх елементами.

Ключові слова: полюс росту, регіональний розвиток, регіональні диспропорції, ключова галузь, мале підприємництво.

Шейко Ю.А. ФОРМИРОВАНИЕ «ПОЛЮСОВ РОСТА» КАК МЕХАНИЗМ СТИМУЛИРОВАНИЯ РАЗВИТИЯ МАЛОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В РЕГИОНЕ

Статья посвящена обоснованию существующих диспропорций социально-экономического развития регионов и поиска путей их преодоления. Определено, что механизмы уменьшения региональных диспропорций и повышения предпринимательской активности должны сосредотачиваться на поиске путей опережающего саморазвития периферийных территорий, одним из которых может стать формирование «полюсов роста». Определена сущность понятия «полюс роста», охарактеризованы этапы его формирования, а также связи между «полюсами роста» и окружающими их элементами.

Ключевые слова: полюс роста, региональное развитие, региональные диспропорции, ключевая отрасль, малое предпринимательство.

Sheiko I.O. «GROWTH POLES» FORMATION AS A MECHANISM OF STIMULATION SMALL BUSINESS DEVELOPMENT IN THE REGION

The article is devoted to substantiation existing disparities of regional socio-economic development and finding ways to overcome them. Been determined that the mechanisms of reducing regional disparities and increasing entrepreneurial activity should focus on finding ways of peripheral areas rapid self development, one of which may be the «growth poles» formation. The essence of «growth pole» is determined and the stages of its formation as well as links between the «growth poles» and their surrounding elements are described.

Keywords: growth pole, regional development, regional disparities, key sectors, small business.

Постановка проблеми. Однією з негативних тенденцій, що характеризують розвиток малого підприємництва в регіонах України і соціально-економічний розвиток регіонів у цілому, є наявність значних диспропорцій між центрами, якими в основному виступають великі міста, і периферією. Отже, одним з основних орієнтирів розвитку МП є зміна його традиційної структури, що вимагає пріоритетності розвитку інноваційного виробничого МП, активізації підприємницької діяльності на депресивних і периферійних територіях. Механізми зменшення регіональних диспропорцій і підвищення підприємницької активності повинні зосереджуватись на пошуку шляхів випереджаючого саморозвитку периферійних територій, одним з яких може стати формування «полюсів росту».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різноманітні аспекти формування і функціонування «полюсів росту» досліджували такі вітчизняні науковці, як С.О. Біла [2], А.Г. Гарус, О.В. Журавльов [3], Т.М. Калашникова [4], В.С. Король [6], О.М. Одинцов [7], Г.П. Підгрушний [8], М.І. Фащевський [9].

Мета статті полягає в обґрунтуванні необхідності формування «полюсів росту» як механізму стимулювання розвитку малого підприємництва і каталізатора соціально-економічного розвитку у регіонах України, визначенні їхньої сутності, ролі в розвитку регіонів та основних етапів формування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Із майже 1 320 міських поселень України до категорії «згасаючі та стагнуючі» потрапляє 1 163, в яких проживає майже 55,0% населення. Значна їх концентрація спостерігається в депресивних сільськогосподарських ареалах, віддалених від регіональних та міжрегіональних центрів [8].

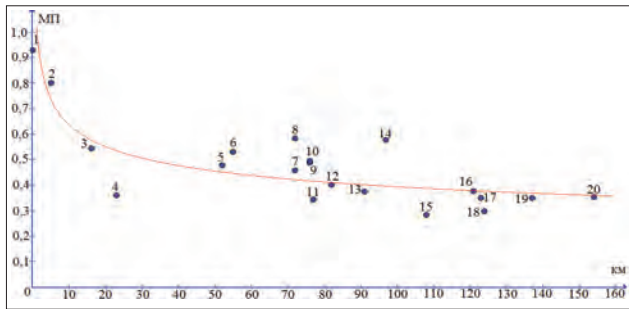
Іноземні інвестиції переважно спрямовуються у великі обласні центри з розвинутою інфраструктурою і платоспроможним населенням, а реалізація точкових безсистемних заходів призводить до ще більшої дезорганізації регіональних виробничих комплексів. Причому чим більшим є розрив між рівнями соціально-економічного розвитку, тим меншою вважається перспектива його подолання для суб'єктів периферії, що має наслідком порушення територіальної цілісності країни, соціальне розшарування і формування масштабних депресивних зон через поглиблення негативних тенденцій, до яких відносяться:

- диспропорції якості життя, культурний занепад, скорочення асортименту надаваних послуг, посилення негативної міграції, низька щільність населення периферій;

- економічна, фізична недоступність, відсталість житлово-комунальної, соціальної, виробничої, інноваційної інфраструктур;

- застарілість матеріально-технологічної бази суб'єктів господарювання, нестача кадрових, фінансових та інших ресурсів для їх діяльності і, як наслідок, низька ефективність і відсутність передумов до їх розширення, участі в різноманітних інтеграційних утвореннях; ділова і підприємницька пасивність.

Наочно наявність диспропорцій між периферією і центрами відображено на рис. 1 на прикладі зниження індексу рівня розвитку МП у районах Волині при збільшенні відстані від обласного центру. Як бачимо, високим рівнем розвитку МП характеризуються дотичні до обласного центру райони і міста обласного значення, такі як Володимир-Волинський, Ковель, Нововолинськ, а при збільшення відстані індекс рівня розвитку МП знижується.

1. м. Луцьк, 2. Луцький р-н; 3. Ківерцівський р-н; 4. Рожищенський р-н; 5. Горохівський р-н; 6. Локачинський р-н; 7. Ковельський р-н; 8. м. Ковель; 9. Володимир-Волинський р-н; 10. м. Володимир-Волинський; 11. Маневичький р-н; 12. Іваничівський р-н; 13. Турійський р-н; 14. м. Нововолинськ; 15. Старовижівський р-н; 16. Любомльський р-н; 17. Камінь-Каширський р-н; 18. Рагнівський р-н; 19. Любешівський р-н; 20. Шацький р-н.)

Рис. 1. Позиціонування районів Волинської області за рівнем розвитку МП і віддаленістю від обласного центру

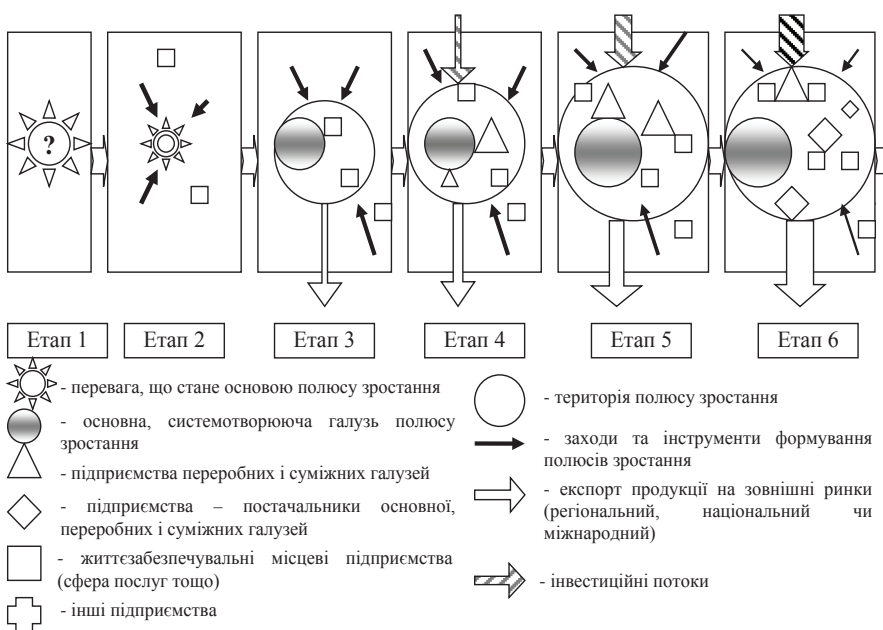
Зі зміною технологічної організації господарства в західних країнах відбувся перехід від масштабного індустріального розвитку до гармонізації умов життя і праці, сприяння високотехнологічним МСП, до заохочення (податкового, земельно-правового і т. д.) притоку капіталу на окремі території. «Якість життя» стало одним із ключових понять регіональної політики, причому в нього включають не лише рівень доходів і забезпеченості населення, а й культуру, насиченість регіонального життя подіями, організацію дозвілля, екологію, регіональний імідж, а також ефективність та якість послуг суспільного управління, включаючи розробку і реалізацію переконливих регіональних стратегій [5]. Збільшення фінансування в розбудову об'єктів соціальної інфраструктури, міський розвиток, підтримку розвитку локальних центрів та агломерацій дозволить не тільки вирішити блок соціально-економічних проблем, а й започаткувати певну спіраль розвитку, що залучала б до процесів економічного зростання місцеві ресурси, формувала стимули до економічного зростання на регіональному рівні [2].

Отже, стратегічно орієнтованим і потужним інструментом подолання наявних диспропорцій між-регіонального і внутрішньорегіонального розвитку МП є створення різнорангових «полісів росту», під якими будемо розуміти агломерацію суб'єктів господарювання певної територіальної системи, які шляхом випереджаючого саморозвитку сприяють розкриттю потенціалу системи, в якій вони функціонують, використанню її конкурентних переваг і дають імпульси розвитку її оточуючих елементів. «Поліси росту» можуть стати каталізаторами регіонального розвитку, об'єднавши функції місць прикладання праці і сфери обслуговування, а сукупність «полісів росту» регіону формуватимуть опорний каркас території.

Віддача капіталу на периферії на початкових етапах характеризуватиметься нижчими показниками, ніж в існуючих розвинених промислових центрах та великих містах. Саме тому ініціаторами й активними учасниками формування і розвитку «полісів росту» повинні бути органи регіональної влади і місцевого самоврядування, завдання яких полягає у створенні оптимальних умов для розвитку підприємництва і лідируючих галузей у полісах і на прилеглих територіях, сприянні й участі у розбудові інфраструктури та підвищенні привабливості територій для життя; стимулюванні взаємоузгодженого розвитку «полісів росту» та зв'язку між ними, що стане запорукою мінімізації регіональних соціально-економічних диспропорцій та реалізації інтересів усіх соціально-економічних груп, у тому числі і суб'єктів МП. Певною мірою теорія полісів зростання лягла в основу формування спроможних територіальних громад у контексті реалізації в Україні реформи децентралізації, у результаті чого населені пункти повинні об'єднатись навколо спроможного центру. І хоча реформа виходить із того, що всі громади матимуть рівні можливості для розвитку, не варто ігнорувати той факт, що всі вони матимуть різні вихідні умови, а отже, органам місцевого самоврядування новостворених периферійних громад варто прикладати в разі більше зусиль задля забезпечення їх спроможності до існування і розвитку. Відтак, стимулювання розвитку малого підприємництва у новостворених тери-

торіальних утвореннях – громадах і повітах стане особливо актуальним.

«Точками зростання» на рівні регіональної економіки у світовій практиці традиційно вважаються: транспорт, дорожнє будівництво, комунікації, енергетичний сектор, екологічні проекти, у тому числі проекти екологічної енергетики, дослідження, інновації [2]. Окрім того, інструментом їх створення може бути надання територіям особливого статусу зон науково-інноваційного, промислово-виробничого, торговельного, рекреаційного, логістичного спрямування, ігрових зон, територій прикордонного співробітництва, єврорегіонів, територій пріоритетного розвитку, вільних і спеціальних економічних зон, промислових зон, зон освоєння високо-

Рис. 2. Етапи формування полісів росту

технологічного виробництва, створення технопарків, наукоградів, кластерів, комплексів імпортозамінних виробництв тощо. Часто в основі створення полюсу лежить здатність соціо-економічної системи виготовляти продукцію, що характеризується загальнонаціональним/міжнародним попитом. Для сільської місцевості полюсами – інтеграторами потенціалів росту є насамперед організаційно-правові форми господарювання та види аграрної чи аграрно-промислової діяльності, які спонукають до їх розміщення і комплексування відповідно до конкурентних агропромислових чи агропробудових переваг. Останні виступають інтеграторами зосередження супутніх та обслуговуючих підприємств, підприємств по обслуговуванню населення, збереженню і відтворенню природної продуктивної сили земель тощо [9]. Причому будь-який вид «полюсу зростання» має позитивний ефект на розвиток малого підприємництва (суб'єкти якого можуть виступати як у ролі системоутворюючих, так і забезпечувати супутній розвиток території) і на розвиток соціо-економічної системи та її периферійних територій у цілому. Зазначимо, що для формування полюсів зростання недостатньо надати території певний статус. Процес їх створення передбачає одночасне багатовекторне, багатогалузеве інвестування з метою активізації і примноження потенціалу соціо-економічної системи.

На рис. 2 охарактеризовано основні етапи формування полюсів росту.

Етап 1. Просторовий, галузевий та інший аналіз території, на основі якого визначаються ключові чинники економічного зростання і наявні конкурентні переваги. Основою створення полюсів зростання може бути будь-яка природна, історично чи штучно сформована (матеріальна і нематеріальна) перевага, освоєння якої може дати поштовх розвитку і здійснювати ефект мультиплікатора й акселератора для певної соціо-економічної системи. Вибір конкурентної переваги, що повинна лягти в основу формування полюсів росту, є надзвичайно важливим етапом, від якого прямо залежить ефективність та успішність його функціонування. У деяких випадках (наявність особливо вигідних природних умов тощо) полюси розвитку формуються самостійно під

дією ринкових стимулів, так звані «природні полюси росту». У цьому випадку завдання органів регіональної влади і місцевого самоврядування полягає у виконанні функцій регулятора і підтримки нарощення наявних позитивних тенденцій. В інших випадках завдання органів регіональної влади полягає у розпізнанні потенційних ключових чинників економічного зростання, застосуванні усесторонніх стимулів і заходів держпідтримки з метою активізації їх розвитку. А.Г. Гарус і О.В. Журавльов зазначають, що «штучне (директивне) створення полюсів росту виходячи з кон'юктурних міркувань є дійсно досить проблематичним. Щоб індукований центр росту дорівнювався за потужністю і динамікою розвитку до природного, необхідно штучно створити і постійно підтримувати його конкурентні переваги» [3]. Ми лише частково погоджуємось із цим твердженням, вважаючи, що постійна підтримка потрібна лише полюсам, при формуванні яких було невірно вибрано першопочаткову конкурентну перевагу або вона дійсно «штучно» сформована (була не властивою цій території або обиралась без урахування сутності соціо-економічної системи), у результаті чого сили саморозвитку не було активовано. У випадку якщо першооснова полюсу росту кореспондується з його потенціалом і можливостями, буде активовано сили саморозвитку, а територія отримуватиме дивіденди у вигляді позитивних ефектів, від діяльності полюсів.

Етап 2. Акумуляція і спрямування всіх видів інвестицій, форм державної та регіональної підтримки на прискорення економічного зростання і перетворення наявних на території переваг на місце прикладання трудових, фінансових та інших ресурсів, що передбачає створення [1]: 1) сучасної інфраструктури (зв'язок, дороги, житло, транспорт, сфера обслуговування); економічної інфраструктури (ринкові інститути); 2) умов для формування й нагромадження знань, що сприяють розвитку інновацій; 3) соціального середовища, що заохочує розвиток інновацій, продуктивну соціальну взаємодію; 4) сприятливого інституційного середовища.

Етап 3. Формування провідної галузі (галузей) «полюсу зростання», динамічний розвиток якої і стане основою для генерування позитивних внутріш-

Рис. 3. Ефекти функціонування «полюсів росту»

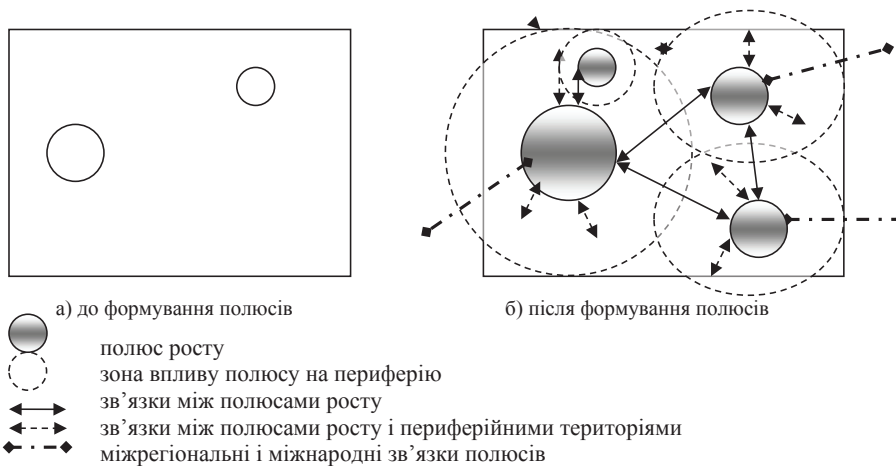

Рис. 4. Зв'язки між полюсами зростання і оточуючими елементами

ніх і зовнішніх імпульсів, перехід до експорту продукції на зовнішні ринки (регіональний, національний чи міжнародний).

Етап 4. Створення підприємств переробних та суміжних галузей; розширення експортного потенціалу, активізація процесів залучення інвестицій.

Етап 5. Створення підприємств-постачальників навколо основної, переробних і суміжних галузей; збільшення інвестиційних та експортних потоків, поступове зменшення інтенсивності заходів держпідтримки.

Етап 6. Водночас із розвитком системоутворюючих, суміжних галузей, підприємств-постачальників, у «полюсі» створюються підприємства інших непов'язаних галузей, яких цікавить перспектива росту «полюсу зростання», а також наявне в ньому інфраструктурне, інвестиційне, інституційне середовище, передумови для відтворення робочої сили тощо. На даному етапі відбувається стабільне збільшення інвестиційних та експортних потоків, поступове зменшення інтенсивності заходів держпідтримки.

Систематизацію ефектів від створення полюсів зростання подано на рис. 3.

Варто відмітити, що сила поширення різного роду імпульсів та ефектів від функціонування «полюсів зростання» на периферію прямо пропорційна величині соціально-економічного потенціалу полюсу та обернено пропорційна відстані від нього. Проте передача позитивних імпульсів та ефектів стає можливою тільки за налагодження зв'язків та формування «інфраструктурних коридорів» для потоків інформації, транспорту, капіталу, робочої сили тощо між «полюсами росту», «полюсами росту» і периферією, а також зовнішньоекономічних зв'язків (рис. 4).

Висновки. Отже, урахувавши специфіку і глибину диспропорцій соціально-економічного розвитку у регіонах України, можна зробити висновок, що формування «полюсів росту» може стати тим рятів-

ним механізмом, що дозволить запуснути імпульс саморозвитку периферійних територій і перетворить їх у привабливе для населення, виробників та інвесторів місце прикладання ресурсів. Пріоритетами формування «полюсів росту» є розвиток імпортозамінного й експортоорієнтованого виробництва продукції з високою доданою вартістю з орієнтацією на традиційні для України ресурси і галузі (хімічна і фармацевтична промисловість, машинобудування, металургія, деревообробка, легка промисловість), розвиток логістичного, туристичного потенціалу територій,

формування потужних агропромислових комплексів і інформаційних технологій.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

- Бавико О.Є. Формування стратегії постіндустріального розвитку регіонального економічного простору / О.Є. Бавико // Ефективна економіка. – 2012. – № 7 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1255>.
- Біла С.О. Стратегія розвитку регіонів: шляхи забезпечення дієвості : збірник матеріалів «круглого столу» / За ред. С.О. Білої. – К. : НІСД, 2011. – 88 с.
- Гарус А.Г. Застосування теорії «полюсів зростання» до економічного розвитку України / А.Г. Гарус, О.В.Журавльов // Ефективна економіка. – 2015. – № 8 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4245>.
- Калашникова Т.М. Надбання французької школи просторової економіки в контексті людського розвитку / Т.М. Калашникова // Глобальні та національні проблеми економіки. – Миколаїв : МНУ ім. В.О. Сухомлинського, 2015. – № 4. – С. 3–9.
- Княгинин В. Государственная политика регионального развития в России / В. Княгинин // Русский архипелаг [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.archipelag.ru/authors/knyagin/?library=1147&version=forprint>.
- Король В.С. Формування стратегії розвитку регіону у світлі теорій економічного зростання / В.С. Король // Вісник ОНУ ім. І.І. Мечнікова. – 2014. – Т.19. – Вип. 2/4. – С. 182–186.
- Одинцов О.М. Методические основы выявления полюсов развития и точек роста как предпосылок формирования агропромышленных кластеров / О.М. Одинцов // Бізнес Інформ. – 2014. – № 3. – С. 177–182 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2014_3_29.
- Підгрушній Г.П. Значення полюсів соціально-економічного розвитку в удосконаленні територіальної організації суспільства / Г.П. Підгрушній // Український географічний журнал. – 2013. – № 4. – С. 40–47 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/UGJ_2013_4_10.
- Фащевський М.І. Вплив регіонально-просторової організації економіки на активізацію соціально-економічного розвитку регіонів / М.І. Фащевський, І.В. Білоконь // Формування ринкової економіки : зб. наук. праць ; ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана» / відп. ред. О.О. Беляєв. – 2014. – Вип. 29. – С. 396–412.